

Thomas Eyck

Vaak blijven Nederlandse ambachtelijke bedrijven binnen de familie en werken ze in een traditie waarbij vernieuwing, op zijn zachtst gezegd, niet hoog in het vaandel staat. Koninklijke Tichelaar Makkum is een van de weinige bedrijven die de mogelijkheden zagen om een ambacht te integreren met hedendaagse vormgeving. De aardewerkfabrikant maakt al eeuwenlang een traditionele collectie sieraardewerk, maar die wordt nu omringd door ontwerpen van onder anderen Hella Jongerius, Studio Job, Jurgen Bey en Alexander van Slobbe. Het verschil met de traditionele collectie is louter de datum van ontwerp. Materiaal en productietechniek zijn voor beide collecties gelijk. Door deze manier van werken garandeerde Tichelaar het bestaan voor de komende generatie met behoud van zijn identiteit.

T.E. doet hetzelfde. Het geeft elk jaar een opdracht aan een ontwerper om objecten te ontwerpen op basis van Nederlands ambachten, materialen en fabrikanten. Studio Job ontwikkelde in 2007 *Tin Ware*, een serie tinnen objecten in een gelimiteerde editie. Scholten & Baijings ontwierpen in 2008 een collectie in fijn scheenwerk, een vlechttechniek uit de zeventiende eeuw met wilgentenenhout. Het doel van deze projecten is tweeledig. Aan de ene kant genereren ze bij de toeschouwer aandacht voor oude ambachten en belichten ze het materiaal en de productietechnieken. Aan de andere kant komt het ambachtelijke bedrijf in aanraking met hedendaagse vormgeving, waardoor het een nieuwe afzetmarkt creëert. Hieronder licht ik het volgende project toe, gebaseerd op het touwslaan.

Eerst een korte geschiedenis van het ambacht. Touwslager is een eeuwenoud maar vrijwel uitgestorven beroep. In de bijbel lezen we dat Noach een ark bouwde. Daar heeft hij ongetwijfeld touwwerk voor nodig gehad: 'geen schip vaart wel zonder touwwerk' (*Gene-*

De mandenmaker, prent, circa 1900.
Foto: ZZM

sis, 6:14). Ook Michiel Adriaanszoon de Ruijter begon zijn carrière als touwslager. 'In een blauw geruite kiel draaide hij aan het grote wiel' zong hij in zijn jeugd wanneer hij stond te draaien aan het touwslagerswiel. Hij verdiende weliswaar zes stuivers per week, maar was niet erg gelukkig. Even later maakte hij een aantal reizen als jongen en matroos langs Afrika en naar West-Indië en richtte hij zich, niet zonder succes, volledig op de zeevaart. Maar dit terzijde.

Hennep en vlas

De grondstoffen om touw te vervaardigen waren van oudsher hennep en vlas. In het Hollands-Utrechtse laagveengebied werden deze gewassen tussen de zestiende en achttiende eeuw op grote schaal verbouwd. Het was ook de bloeitijd voor de touwslagerij. De verregaande handel met overzeese landen vereiste de bouw van een enorm aantal schepen, die weer voorzien moesten worden van allerhande staand en lopend touwwerk (tuigage, ankerlijnen).

Een speciale markt voor hennephandelaren was gevestigd in Schoonhoven, in de Krimpenerwaard. Na de achttiende eeuw werd hennep voornamelijk geïmporteerd, onder andere uit Rusland, Italië, Hongarije en India. Vooral van de traag groeiende en daardoor steviger Russische hennep werd touwwerk van goede kwaliteit geslagen. Een andere grondstof deed zijn intrede tijdens de Eerste Wereldoorlog: sisal (genoemd naar een havenstad in Yucatán). Inmiddels waren hennep en vlas schaars en dus duur geworden. De sisal, een bladvezel van de agave, voldeed uitstekend en werd alom het alternatief.

Synthetische garens

Het jaar 1965 betekende voor de touwindustrie een belangrijk omslagpunt. In dat jaar kwamen de eerste synthetische garens op de markt. De nieuwe grondstof had een drie-maal zo grote breekkracht en was bovendien ongevoelig voor vocht. Door de opkomst van deze industrie verdwenen de spinnerijen die nodig waren om de natuurlijke materialen tot garens te verwerken. Tegenwoordig bestaat meer dan 95% van het verwerkte materiaal uit kunstvezels.

De lijnbaan

Een touw heeft meestal een vrij grote lengte. Daarom werd de lijnbaan – zoals touwslage-

Tegelveld van een touwslagerij
Foto: ZZM

rijen genoemd werden – ingericht op een langwerpig terrein van 110 tot 200 meter lang. Dikwijls werd een plek gezocht dicht bij of direct langs de wallen. Daar lagen de perfecte looppaden. Een touw wordt immers 'geslagen'; één persoon draait aan het wiel terwijl een ander langzaam en in gelijkmatige tred achteruitloopt. Bovendien boden de hoge bomen langs de wallen beschutting tegen regen en wind en kon het materiaal daarin worden opgehangen. In Elburg, Enkhuizen en Monnickendam vinden we langs de vestingwallen ook lijnbanen.

Wat is touwslaan?

Het slaan van een touw betekent het tot lange strengen in elkaar laten draaien van hennep, vlas of ander garen. In vrijwel elk dorp of elke stad gebeurde het vervaardigen van touw op identieke wijze, zij het dat het uiterlijk van de gereedschappen sterk kon verschillen. Ook het gebruik van het touw is variabel. Globaal kent het slaan van een touw vier fasen:

Het spinnen van garens

Het verwerken van garens tot een streng

Het verwerken van strengen tot wantslag touwwerk

Het verwerken van wantslag touwwerk tot kabelslag touwwerk

Het mag duidelijk zijn dat slechts enkele bedrijven nog op deze manier touw fabriceren. Van de weinige touwslagerijen die Nederland nog resten, is het merendeel in de tweede helft van de negentiende eeuw overgestapt op machinale productie. Alle reden om terug te kijken.

Strengenproject

Voor dit project is de keuze voor de ontwerpster Christien Meindertsma snel gemaakt. In haar eerdere ontwerpen besteedt zij veel aandacht aan de ontstaansgeschiedenis van een product. Voor haar ontwerp van het boek *PIG 05059* deed ze op bijna chirurgische wijze onderzoek naar de verwerking van de ingrediënten van een varken in diverse producten. Niets van het varken blijft ongebruikt, het gehele dier wordt verwerkt in fotopapier, sigaretten, porselein en kauwgum.

Met haar onderzoek voor het touwproject grijpt Meindertsma terug op de Gouden Eeuw. Als materiaal kiest ze voor vlas uit Zeeland. Dat wordt vervolgens op de oorspronkelijke manier tot garens gespind. Touwslagerij Steenberg uit Gorssel (vierde generatie) zal het tot strengen verwerken. Die strengen dienen als basis voor de uitvoering van haar ontwerpen. Nieuwsgierig? Vanaf half mei 2009 is de collectie te zien in het Zuiderzeemuseum.

Touwslagersbok uit Huizen.
Gebruikt voor het maken van
koetouwen en waslijnen.
Foto: Willem van der Zel